

SMAKen AV BOK **Tekst, Sigrun Åsebø**

Veggen over skranken i universitetsbibliotekets humanistiske avdeling bærer en inskripsjon som setter rammen omkring aktiviteten som foregår der: *amor libris nos unit*, eller på norsk: kjærligheten til bøker forener oss. Biblioteket som bygg er tuftet på aktelse for litteraturen, for kunnskap, for språket og menneskets ånd, men også på demokrati, mangfold og allmenn tilgjengelighet. Disse, og mange andre abstrakte størrelser, er fundamentale for vårt samfunn, og boka som symbol rommer dem alle sammen. Men boka er ikke bare en metafor eller et symbol, gleden jeg opplever på biblioteket er også en sanselig kjærlighet. Boka er et konkret materielt objekt som bevares, vernes og etter lang tid trenger boka/objektet å konserveres, som en verdifull gjenstand i seg selv. Bøker er historiske dokumenter som forteller om estetiske tradisjoner fra sirlig utformede illuminasjoner til avanserte digitale trykkteknikker. Bøkers utseende forteller om den status og betydning de har i en kultur.

Den tørre og beige lukten av gamle og nyere papirsider, skinnpermer, kartonger, støv i boksamlinger bærer dette, og vitner om hvordan bøker er et mangslungent åsted for kroppslige erfaringer av avsky, identifikasjon og helhet, estetisk lek, utforskning av materialitet og mye mer. Selv er jeg en av mange som ofte bærer på bøker. Notatbøker, fagbøker, av og til romaner, utstillingskataloger, eller kunstbøker. Ved å bære dem (er)kjenner jeg en higen etter å beherske et ofte komplekst teoretisk innhold, over boksidene skal min hjernes kapasitet folde seg ut og det tenkende jeg'et blir som de andre, de akademiske tungvektene. I bæringen for(e)stilles jeg som denne boka.

En av de bøkene jeg lenge sanset tyngden av, var Elizabeth Grosz' *Volatile Bodies* fra 1994. Et av sitatene som rev seg løs handlet om hvordan kropper fullføres i og med sansning i et sosialt felt: "As an essential internal condition of human bodies, a consequence of perhaps their organic openness to cultural completion, bodies must take the social order as their productive nucleus."¹ Menneskekroppen produseres i den sosiale orden, ikke bare som en tenkt og autonom størrelse og ideen om "kropp", slik vi er vant til å tenke oss den. Kroppsligheten er ikke bare vår adgang til verden, vi er aldri egentlig autonome og atskilt fra verden. Den sosiale ordens objekter, tanker, forestillinger er del av kroppen og av jeg'et. Å gå på utstilling for å skulle "smake på en bok" er en metafor, men samtidig understreker den noe vesentlig: Estetisk erfaring er aldri utelukkende lingvistisk, eller bare et spørsmål om fortolkning, dekoding og blikk.

Kunstnerboka

Boka som kunstnerisk uttrykksform vokser for alvor fram i og med 1960-tallets konseptuelle vending. Anne Moeglin-Delcroix hevder blant annet i sin bok *Esthétique du livre d'artiste 1960-80* fra 2012 at vendingen mot boka som kunstnerisk uttrykk, eller kunstnerboka – le livre d'artiste –, er en måte å rettfærdiggjøre det konseptuelle som kunstens fundament. Selv om 60- og 70-tallet så videokunst, installasjoner, og andre nye kunstformer vokse fram, så kan vi se kunstnerboka som et nav i samtidskunstens hjul, ifølge Moeglin-Delcroix.

Kunstnerens ord og samlinger av objekter, bilder og tekstbrokker utgjorde verket for konseptkunstnere som Mel Bochner, Fluxus-kunstnere og mange 1960-tallets ny-avantgardister. Ed Ruschas *Twentysix Gasoline Stations*, som blant annet reflekterer omkring fotografiets rolle som dokumentasjon og som selvstendig uttrykksform, er i dag blant de ikoniske representantene fra denne perioden, i likhet med prosjekter av kunstnerne Marcel

---

¹ Elizabeth Grosz, *Volatile Bodies. Towards a Corporeal Feminism*, Bloomington, 1994, s. xi.

Broodthaers, Christian Boltanski, Daniel Spoerri m.fl. Mange av disse bøkene handler om å vende seg vekk fra modernismens morfologi og tanken om at kunst skapes og ikke tenkes, at den viser seg i objekter og ikke i ideer. Boka kan på den ene siden ses som et tilfluktsrom for samtidskunsten, og en rettferdiggjøring av kunstens konseptuelle fundament. Samtidig er kunstnerbøkene løsning på kunstneriske problemer som melder seg i og med kunstens utvidete felt og oppgjøret med modernistisk mediedyrking. Boka gir samtidskunst rom til å reflektere over seg selv, men det er også en form som tillater multimedialitet og et interessant kunstnerisk medium i sin seg selv Historisk sett er bøkene på 1960- og 70-tallet et svar på en kulturell vending i kunsten og det intellektuelle liv generelt.

Johanna Drucker er blant dem som har skrevet om kunstnerbøker og behovet for flere og mer inngående studier av denne formen. Drucker hevder blant annet det er avgjørende at vi evner å skille kunstnerbøker som håndverk og kunstnerisk medium fra kunstboka. Bøker som kunstprosjekter kan fungere som terskler inn i litteratur, filosofi og viten som sådan Når boka synliggjør seg selv også som estetisk praksis, og lar oss slippe kravet om at språklige uttrykk skal framstå transparente, utfordres ikke bare litteraturvitenskapen og tekstvitenskapene generelt, men også kunsthistorien. Ikke fordi bøker kan forekomme i flere eksemplarer, det gjør også grafiske trykk og mange andre kunstformer, men grensene mellom hva som er formidling av et kunstprosjekt og hva som er kunstprosjektet "i seg selv" kan være vanskelig å skille. Sett fra litteraturens ståsted, blir kunstnerboka en vanskelig størrelse fordi den ikke usynliggjør seg selv som bok og nøyer seg ikke med å forme en terskel til innholdet. For kunsthistorien og kunstinstitusjoner kan kunstnerboka utfordre den fundamentale ideen om originalen og det unike verket som ofte danner grunnlaget for våre forestillinger om kunst. Utstillingen *Smak av bok* reflekterer både direkte og indirekte over disse problemstillingene, men viser også at selv om Druckers skille kan være fruktbart, virker det tidvis begrensende som inngang til kunstnerbok som fenomen. Drucker vektlegger i for sterk grad utførelsen og det håndverksmessige som kunstnerbokas fundament, og viderefører dermed en kunst- eller verksforståelse som ligner modernismens morfologiske holdning.

En generasjon etter det kunstneriske bruddet som kom i og med neo-avantgarden på 1960-tallet, så har bøker som kunstnerisk medium og konsept blitt et betydelig større felt. Dagens kunstnerbok henter fram igjen strategier og problemstillinger fra mellomkrigstidas manifeste og konkret poesi, via konseptkunstens analytiske kraft, til barokkens sanselighet og materialitet. Alt dette finnes på utstillingen *Smak av bok*.

Smak av bok som utstilling

Tittelen *Smak av bok* tydeliggjør grensefeltet mellom kropp og objekt. Sansningens medierende kraft trer fram som et av de sentrale temaer. En av de som tydeligst arbeider i dette feltet er Rita Marhaug. Med sin installasjon reflekterer hun over Ezekiels bok og Guds utsagn der han ber Ezekiel spise det han blir tilbudt; en bokrull fylt av klagesanger. Marhaugs installasjon består av seks boklignende bokser kledd i pels, voks, silke, ull, og med ulike metaller som tinn og bly, som alle har vært viktige på ulike tidspunkt i bokas historie. De organiske overflatene fungerer for å tydeliggjøre sanseligheten i Ezekiels bok, og som den kraft bøker generelt kan ha. "Skriftbærer" framviser dermed bokbindingens historie, bøkens religiøse og sanselige symbolikk. Konkylier, døde insekter og likheten med tradisjonelle stilleben gjør at installasjonen fungerer som et paradoksalt *memento mori* over en tradisjon som lever i beste velgående.

Kurt Johannesens hverdagspoetiske inngang til kunsten har en gjenklang i nettopp det barokke stillebenet på denne utstillingen. Døde fluer er avfotografert og trykket på aluminiumsfolieblad i en tynn bok, og for oss som skal bla i den er faren overhengende for skade. De døde fluene i negativ går også igjen på veggbilder og er trykket på ulike blanke materialer, slik at vi som nærmer oss dem blant annet ser avskygningen av vår egen kropp i

fluekroppens lysende avtrykk. Forfengelighet og forgjengelighet som to aspekter av samme sak er et gammelt motiv, og de døde fluekroppene oppleves både som banale og eksistensielle.

Utstillingen vitner generelt om det store spekteret av adganger vi har til bøker. Boka som et fysisk objekt er symbol på en rekke kulturelle fortellinger og begreper. En av dem som arbeider med det materielle og immaterielle i boka er Randi Annie Strand og hennes *Den store metaforboken*. En stor bok med grått omslag, rosa papirinnside og hvit *fluffy* boksidelignende stoff inni, henger i tynne strenger fra taket. Den er i seg selv en metafor over ordboka og alle dens synonymer, definisjoner, forklaringer og demonstrasjoner på konkret og metaforisk ordbruk; boka er som en svevende statement over mening i boka generelt.

Randi Annie Strand har også andre prosjekter på utstillingen. Kjennetegnende for disse er varhet i forhold til det boklige og bokas materialitet. I *Ruller*, fire nydelige papirruller på en mørk bordplate, får vi et historisk blikk på bokrullen som form og medium. Opplevelsen av å rulle ut, og gradvis avdekke begreper som utgjør små nyanser av betydning i en fortelling, men som likevel ofte sitter i en kroppslig opplevelse av forløsning: ord som “endelig”, “nettopp” og lignende. Det skjøre papiret, bevegelsen for å avdekke ordet og innholdet sanseliggjør oss. Videoen og bøkene i serien *Arabesk* like ved siden av er også estetisk fullendte. Ved å bla i boka skapes eller oppløses komplekse geometriske mønstre hentet fra arabisk ornamentikk. De tynne arkene og fargestrykket faller på plass, men hinter også et kaleidoskopisk blikk og en lyst som finnes i potensialet for uendelig estetisk variasjon.

Den estetisk-poetiske undertonen som finnes i Strands verk er tydelig også hos Sarah Jost som i sitt prosjekt gradvis hvisker ut teksten i en bok ved bruk av tape. I videoen *Kapitel 4* ser vi hender som om gjentatte ganger limer og løsner taperemser, mens ord og setninger i boka forsvinner litt etter litt. Papiret blir tynnslitt med strittende fibre, nesten som gjennomskinnelig tyll. Materialiteten gir seg til kjenne som et symbol på det skjøre i abstrakte bokstaver og ordet som tegn. Den delvis transparente blanke boksida som står tilbake er både et monument over ordets kraft, en kommentar til hvordan vi forvalter ytringsfrihet som ideal, til det vanskelige i kommunikasjon generelt og til hvordan vi kan oppleve å bli hvisket ut av en annen. I videoen slippes tapremene ned i en sjakt og forsvinner. I andre enden av røret daler de ned på et bord som rester etter en tapt enhet.

I Julie Lillelien Porters prosjekt like ved er spenningen mellom den blanke siden og det tekstlige uttrykket påtakelig. *Ritings* består av en serie ark der tekstbrokker er trykket langs kanten som en slags ramme, andre ark har setningsbrokker diagonalt over siden. Teksten inntar vekselvis papiret, eller framstår fortrengt fra/av den hvite siden, alltid i en geometrisk ordnet struktur. “You tell me this and it feels like I’m going to implode”, “I fall in love with you”, “Think of sheets packed with repetition rites, Helvetica light”, og andre setninger blander seg med hverandre i haugen av ark midt på golvet. Hvilken fortelling eller mening ordene genererer avhenger av betrakterens bevegelser, hvor på arket vi begynner lesningen og hvordan vi velger å sette sammen utsagnene. De blanke sidene med tekstbrokker, eller spor av tekst, hos både Jost og Lillelien Porter har gjenklang i problemstillinger i Karen Blixens (Isak Dinesens) kjente novelle *Det ubeskrevne blad* (“The Blank Page”) og den ambivalens som ligger i møtet med den hvite siden.

Elisabeth Alsos Strand fyller de hvite sidene i sin bok, og representerer således en slags motsats til den utsagnsambivalens som preger Porter, Jost og flere andre på utstillingen. Alsos Strand tar utgangspunkt i boksiden som arnepunkt for selvet: dagboka. Alsos Strand har skrevet om sine egne dagboksnotater fra ungdomstida – baklengs –, den konkrete handlingen iscenesetter tanken om at livets fortelling først blir til i retrospekt. Alsos Strands liv på reise mellom Madagaskar og Norge er både tilgjengelig, skjult og tapt. Ordene er delvis skjult bak tynt japansk rispapir, likevel både lesbare og forstyrret av andre skriftavtrykk i erindringens tette, uklare nett.

Håkon Holm Olsens små svarte bøker kan også fungere som spor etter forfatterens eller kunstnerens jeg, men de halvtomme sorte boksidene med grå, kornete bilder, sirlig klippet ut og limt inn, kan ikke i seg selv bære ideen om et autentisk sammenhengende “jeg”. Som betrakter står vi ikke overfor muligheten til selv å skape en ny poesi gjennom måten vi beveger oss og leser tekstbrokkene, slik som hos Lillelien Porter. Vi finner heller ikke sporene av kunstnerens kroppslige bevegelser og forsøk på å gjenskape “seg selv”. De kornete bildene ordnet under begreper som “kommunikasjon”, “transport” og “informasjon”, er en hullede fortelling om jakten på orden og system i kunstnerens prosjektverden og mytologi.

Kopimaskinen som kunstnerisk virkemiddel er i norsk sammenheng kanskje mest kjent fra Rank Xerox-utstillingen til Matias Faldbakken og Gardar Eide Einarsson i 2004. Her skulle publikum selv velge “original”, for å produsere en fanzine eller katalog. Det er lett å se en sammenheng mellom både 60-tallets konseptkunst, såkalt ny-konseptualisme og Dino Dikics kopimaskin på *Smak av bok*. Problematiskeringen av forholdet mellom kopi og original, og arbeid med spørsmål knyttet til originalitet er interessant i seg selv. Det var også blant de mest aktuelle problemstillinger i postmoderne kunstpraksiser, og er ikke minst sentralt i vårt forhold til bøker. Kopien er avgjørende for å nå ut; ethvert autentisk, dypt unikt kunstnerisk verk trenger å bli sirkulert i en serie kopier for nettopp å bli anerkjent som sådan. Ironisk nok finnes det originale litterære verk ofte bare som en serie kopier.

Anja Ulset har jobbet med bøker tidligere, blant de mest kjente er *Bergen Art Guide*. Både denne og andre av Ulsets prosjekter gir oss nye blikk på, og innganger til kjente steder og omgivelser. *Partikkelskyen*, som er Ulsets *Smak av bok*-prosjekt, starter med en av de mer staute boktradisjonene: rapporten, en byråkratisk og til dels utskjelt sjanger som ligger i grensefeltet mellom forskning, formidling og politikk. Tekstene i Ulsets installasjon er hentet fra miljødirektoratets anbefaling av framtidig gruvedeponi i Førdefjorden. Tekst fra utgreiingene er sirlig skrevet på finerplater som er en liten bok. Detaljene i ålens vandring mot Sargassohavet og den potensielle faren for at fisken skal komme i kontakt med den forurensede skyen av utslipp, former et poetisk lite dikt, og står som metafor for all menneskelig trang til bortforklaringer og selvrettferdighet. Tekstbrokkene og installasjonen har tråder som forlenger linjer i rapportens opprinnelige oppteigninger, og tegner vekselvis et kart og et tredimensjonalt landskap. Materialiteten og poesien hos Ulset, og hennes bruk av ulike former for bøker, hefter og sjangre, bryter opp den opprinnelige rapportens trygge papirformat der det tekstlige argumentet kan skjule seg bak papiret i en form som inngir autoritet.

Imi Maufes *Please Me!* er, på samme måte som Kurt Johannesens *Ete*, nesten en konkretisering av utstillingstittelen, det består av små bøker av knekkebrødet Rugsprø med utstansede bokstaver, helt spiselig. Bøkene er skjøre, men kan blas i, der de ligger på bord dekket av røde og hvite smårutete duker. En bok, eller to, mens vi venter på at bistroen skal servere. Maufes andre prosjekt *Å-Ö: Finnish Countryside Alphabet* er mer estetisk-poetisk, der meningen ligger like mye i mellomrommene og fraværet som i utsagnene. På veggen henger finerplater der omrisset av et hus er stanset ut av det øverste tynne laget. Treet som material, huset som symbol og kartoteket nedenfor med assosiative ord og setninger gir en sanselig erindringsreise i finske landskap og de brokker av fortellinger vi allerede bærer med oss derfra.

Utstillingen *Smak av bok* er en tydelig visuell og sanselig erfaring, der utstillerne har vektlagt nettopp utstillingen som en estetisk og materiell form. Mens litteraturskeren vender seg mot språket, fortellingen, det poetiske, tenker vi oss ofte at kunstkjennerens kjærlighet er knyttet til det visuelle, til øyet og til den kroppslige sansningen. På *Smak av bok* derimot spilles bøker ut som multimodale instrumenter: Boka er både symbol, metafor, konkret objekt, en håndverkspraksis og et rom for kroppslig sansning og erindring.

Litteratur:

Johanna Drucker, "Artists' Books and the Cultural Status of the Book", *Journal of Communication*, #44, Winter 1994, ss. 12-42.

Elizabeth Grosz, *Volatile Bodies. Towards a Corporeal Feminism*, Bloomington, 1994.

Kate Linker, "Le livre d'artiste comme espace alternative", *Nouvelle Revue d'Esthétique*, Paris, 2008, ss. 13-17.

Anne Moeglin-Delcroix, *Esthétique du livre d'artiste 1960-80: Une introduction à l'art contemporain*, La Bibliothèque Nationale de France, 2012.